

نامه باستان

ویرایش و گزارش شاهنامه فردوسی

جلد هشتم

(از پادشاهی یزدگرد تا پادشاهی هرمزد)

دکتر میرجلال الدین کزازی

تهران

۱۳۸۶

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

کزازی، جلال‌الدین، ۱۳۲۷. شارح.

شاهنامه. شرح.

نامه باستان: ویرایش و گزارش شاهنامه فردوسی / میرجلال‌الدین کزازی. — تهران:

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، ۱۳۸۶.

۱۰ ج. — («سمت»؛ ۴۵۵، ۶۱۹، ۶۸۵، ۷۸۲، ۹۱۱، ۹۷۶، ۱۰۶۶، ۱۱۵۶. زبان و ادبیات

فارسی؛ ۲۱، ۳۲، ۳۶، ۳۹، ۴۳، ۴۶، ۵۲، ۵۴)

ISBN 978-964-530-233-5

بها: ۶۶۰۰۰ ریال: (ج. ۸) (چاپ اول: ۱۳۸۶).

ISBN 964-459-473-8

بها: ۳۴۰۰۰ ریال: (ج. ۱) (چاپ ششم: ۱۳۸۶).

ISBN 964-459-654-4

بها: ۴۷۵۰۰ ریال: (ج. ۲) (چاپ سوم: ۱۳۸۵).

ISBN 964-459-723-0

بها: ۴۲۰۰۰ ریال: (ج. ۳) (چاپ سوم: ۱۳۸۵).

ISBN 964-459-820-2

بها: ۵۱۵۰۰ ریال: (ج. ۴) (چاپ دوم: ۱۳۸۵).

ISBN 964-459-957-8

بها: ۶۸۰۰۰ ریال: (ج. ۵) (چاپ دوم: ۱۳۸۵).

ISBN 964-530-022-3

بها: ۵۶۵۰۰ ریال: (ج. ۶) (چاپ اول: ۱۳۸۴).

ISBN 978-964-530-127-7

بها: ۶۵۰۰۰ ریال: (ج. ۷) (چاپ اول: ۱۳۸۵).

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص. ۸۱۱-۸۱۴.

ص.ع. به انگلیسی: Jalal-od-Din Kazzazi. Ancient Book: The Edition and

Interpretation of Shahname of Ferdowsi.

مندرجات: ج. ۱. از آغاز تا پادشاهی منوچهر — ج. ۲. از پادشاهی نودرتا تا پایان رستم و

سهراب. — ج. ۳. داستان سیاوش. — ج. ۴. از داستان فرود سیاوش تا داستان اکوان دیو. —

ج. ۵. از داستان بیژن و منیژه تا آغاز پادشاهی لهراسب. — ج. ۶. از پادشاهی لهراسب تا

پادشاهی دارای داراب. — ج. ۷. از پادشاهی اسکندر تا پادشاهی بهرام گور. — ج. ۸. از

پادشاهی یزدگرد تا پادشاهی هرمزد.

۱. فردوسی، ابوالقاسم، ۳۲۹-۴۱۶ ق. شاهنامه — نقد و تفسیر. ۲. فردوسی،

ابوالقاسم، ۳۲۹-۴۱۶ ق. — شخصیتها. ۳. شعر فارسی — قرن ۴ ق. — تاریخ و نقد.

الف. فردوسی، ابوالقاسم، ۳۲۹-۴۱۶ ق. شاهنامه. — شرح. ب. سازمان مطالعه و

تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت). ج. عنوان.

۸۷۱/۲۱

PIR ۴۴۹۵/۴۳ ک

۱۳۸۶

م۷۹-۱۵۴۹۴

کتابخانه ملی ایران

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

نامه باستان، ویرایش و گزارش شاهنامه فردوسی (جلد هشتم: از پادشاهی یزدگرد

تا پادشاهی هرمزد)

دکتر میرجلال‌الدین کزازی

چاپ اول: زمستان ۱۳۸۶

تعداد: ۳۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: سمت

چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

قیمت ۶۶۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشنده‌گان و عوامل

توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبروی پمپ گاز، کدپستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۴۴۲۴۶۲۵۰۲

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و جز اینها برای «سمت» محفوظ

است (نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است).

سخن «سمت»

یکی از اهداف مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاهها بوده است و این امر، مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبانی و مسائل این علوم است. ستاد انقلاب فرهنگی در این زمینه گامهایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می کرد که سازمانی مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۶۳/۱۲/۷ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» را که به اختصار «سمت» نامیده می شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و دلسوز، به مطالعات و تحقیقات لازم پردازد و در هر کدام از رشته های علوم انسانی به تألیف و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب نظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن، باید به تدریج و پس از انتقادات و یادآوریهای پیاپی ارباب نظر به دست آید و انتظار دارد که این بزرگواران از این همکاری دریغ نورزند. از آنجا که شاهنامه کتاب فرهنگ ایران و سند هویت فرهنگی ما ایرانیان است، «سمت» به عنوان سازمانی فرهنگی و آموزشی ضروری دانسته است که ویرایش و گزارش شاهنامه را آن چنان که درخور این کتاب ارجمند است، در برنامه انتشاراتی خود بگنجاند. کتاب حاضر با نام «نامه باستان: جلد هشتم: از پادشاهی یزدگرد تا پادشاهی هرمزد» هشتمین جلد از مجموعه نه جلدی است که ویرایش و گزارش شاهنامه را از آغاز تا انجام دربر خواهد داشت. این مجموعه برای همه دوستاران شاهنامه به چاپ خواهد رسید؛ اما دانشجویان رشته زبان و ادبیات فارسی در مقطع دکتری و کارشناسی ارشد از این مجلد و مجلد دیگر که به یاری خداوند در آینده چاپ خواهد شد، می توانند بهره مند گردند.

از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	یادداشت آغازین
۲	بزم یا رزم: کدام یک؟
۹	پادشاهی یزدگرد پسر بهرام گور
۱۰	پادشاهی هرمز پسر یزدگرد
۱۱	پادشاهی پیروز یزدگرد
۱۲	جنگ پیروز با تورانیان
۱۳	نامه خوشنواز با پیروز
۱۵	افتادن پیروز در چاه و کشته شدن
۱۷	پادشاهی بلاش پیروز
۲۰	رزم سوخرای با خوشنواز
۲۳	بازگشتن قباد به ایران زمین
۲۵	پادشاهی قباد پیروز
۲۶	بدگمان شدن قباد از سوخرای و کشتن او سوخرای را
۲۹	بند کردن ایرانیان قباد را و بر تخت نشاندن جاماسپ برادرش را
۳۰	گریختن قباد و پناه گرفتن نزد هیتالیان
۳۲	بازگشتن قباد از هیتال و زادن کسری انوشروان و بر تخت نشستن قباد
۳۳	سربرآوری مزدک و پذیرفتن قباد دین او را
۳۶	آویختن کسری مزدک را و کشتن او را
۳۹	ولیعهد کردن قباد کسری را و بزرگان نام نوشین روان دادن او را

- ۴۰ پادشاهی کسری نوشین روان از پیری نالیدن سراینده
- ۴۱ اندرز کردن نوشین روان سرداران ایران را
- ۴۳ بخشیدن کسری پادشاهی را به چهار بهر
- ۴۵ نامه نوشتن نوشین روان به کارداران خویش
- ۴۸ داستان بابک، موبد کسری و عرض سپاه دادنش
- ۵۱ در داد و فرهنگ نوشین روان
- ۵۳ برگشتن نوشین روان گرد پادشاهی خویش
- ۵۵ سزا دادن کسری الانان و بلوچیان و گیلانیان را
- ۵۸ فریاد خواستن منذرتازی از بیداد قیصر روم
- ۶۰ نامه فرستادن نوشین روان به نزدیک قیصر
- ۶۱ لشکر کشیدن نوشین روان به جنگ قیصر روم
- ۶۵ دژها گرفتن نوشین روان در بوم روم
- ۶۶ رزم کردن نوشین روان با فرفورئوس رومی و گرفتن قالینیوس و انطاکیه
- ۶۸ پی افگندن نوشین روان شهری به مانند انطاکیه و نشان دادن در آن اسیران رومی را
- ۶۹ آشتی جستن قیصر روم از نوشین روان
- ۷۱ داستان نوشزاد پسر نوشین روان و زن ترسا
- ۷۲ بیمار شدن نوشین روان و فتنه انگیزختن نوشزاد
- ۷۷ جنگ ساختن رامبرزین با نوشزاد و پند دادن پیروز نوشزاد را
- ۷۹ رزم رامبرزین با نوشزاد و کشته شدن نوشزاد
- ۸۱ خواب دیدن نوشین روان و به درگاه آمدن بوزرجمهر
- ۸۳ گزاردن بوزرجمهر خواب کسری را
- ۸۵ بزم نوشین روان با موبدان و پند گفتن بوزرجمهر
- ۸۸ بزم دوم شاه نوشین روان با بوزرجمهر
- ۹۱ بزم سوم نوشین روان با بوزرجمهر و موبدان
- ۹۵ بزم چهارم نوشین روان با بوزرجمهر
- ۹۷ بزم پنجم شاه نوشین روان با بوزرجمهر و موبدان

- ۹۹ بزم ششم نوشین روان با بوزرجمهر
- ۱۰۲ بزم هفتم نوشین روان با بوزرجمهر و موبدان
- ۱۰۵ داستان مهبود، دستور نوشین روان
- ۱۰۸ آشکار شدن افسون زروان و یهودی و کشته شدن هر دو
- ۱۱۱ ساختن نوشین روان شارستان سورستان را
- ۱۱۲ داستان رزم خاقان چین با هیتالیان
- ۱۱۶ آگاه شدن نوشین روان از کار هیتالیان و لشکر کشیدن به جنگ ایشان
- ۱۱۹ لشکر کشیدن نوشین روان برای جنگ خاقان چین
- ۱۲۰ نامه خاقان چین به نزد نوشین روان
- ۱۲۳ پاسخ نامه خاقان چین از نوشین روان
- ۱۲۵ نامه خاقان درباره دادن دختر خویش را به نوشین روان
- ۱۲۸ فرستادن نوشین روان مهران ستاد را برای دیدن دختر خاقان
- ۱۳۱ فرستادن خاقان چین دختر را همراه مهران ستاد نزد نوشین روان
- ۱۳۴ بازگشتن خاقان و لشکر کشیدن نوشین روان سوی طیسفون
- ۱۳۶ باز آمدن نوشین روان به ایران زمین به پیروزی
- ۱۳۸ اندر آرام یافتن جهانپان از آیین نوشین روان
- ۱۴۰ پند دادن بوزرجمهر نوشین روان را
- ۱۴۹ اندر فرستادن رای هند شطرنج را نزد نوشین روان
- ۱۵۳ ساختن بوزرجمهر نرد را و فرستادن نوشین روان او را به هند
- ۱۵۵ ناشناختن داندگان هند راز بازی نرد را
- ۱۵۷ داستان گو و طلخند و پیدا شدن شطرنج
- ۱۵۹ گفت و گوی کردن گو و طلخند از بهر تخت
- ۱۶۳ جنگ ساختن گو و طلخند
- ۱۶۵ پند دادن گو طلخند را
- ۱۶۸ جنگ گو و طلخند
- ۱۷۲ بار دیگر رزم کردن گو و طلخند و مردن طلخند بر پشت پیل
- ۱۷۵ آگاهی یافتن مادر طلخند از مرگ پسر و سوگ داشتن از بهر او

۱۷۷	شطرنج ساختن از بهر مادر طلخند
۱۷۹	گفتار اندر آوردن برزویه کلبله و دمنه را از هندوستان
۱۸۴	خشم گرفتن نوشین روان بر بوزرجمهر و بند فرمودنش
۱۸۷	فرستادن قیصر درج سربسته را و رهایی یافتن بوزرجمهر به گفتن راز آن
۱۹۱	گفتار اندر توقیع نوشین روان
۱۹۸	پند دادن نوشین روان پسر خود هرمزد را
۲۰۰	پرسش موبد از نوشین روان و پاسخ او
۲۰۸	نامه نوشتن نوشین روان به پسر قیصر و پاسخ فرستادن او
۲۱۱	لشکر کشیدن کسری به روم و وام گرفتن از بازارگانان
۲۱۴	آمدن فرستادگان قیصر نزد نوشین روان با پوزش و نثار
۲۱۶	گفتار نوشین روان اندر ولیعهد کردن پسر خود هرمزد را
۲۱۸	پرسش موبدان از هرمزد و پاسخ دادن او
۲۲۱	عهد نوشتن نوشین روان پسر خود هرمزد را
۲۲۵	پادشاهی هرمزد
۲۲۵	آغاز داستان
۲۲۵	بر تخت نشستن هرمزدشاه و اندرز کردن به سرداران
۲۲۷	کشتن هرمزد ایزدگشسپ را و زهر دادن زردهشت موبد موبدان را
۲۳۱	کشتن هرمزد سیمای برزین و بهرام آذرمهان را
۲۳۴	برگشتن هرمزد از بیداد به دادگستری
۲۳۶	لشکر کشیدن ساوه شاه به جنگ هرمزد
۲۳۹	نشان دادن مهران ستاد از بهرام چوبینه به هرمزدشاه و خواستن هرمزد او را
۲۴۲	آمدن بهرام چوبینه به نزدیک هرمزدشاه
۲۴۳	پهلوانی دادن هرمزد بهرام چوبینه را
۲۴۶	رفتن بهرام چوبینه به جنگ ساوه شاه
۲۴۹	فرستادن هرمزدشاه خرداد برزین را نزدیک ساوه شاه به پیغام فریبنده
۲۵۱	پیغام فرستادن ساوه شاه نزد بهرام چوبینه

۲۵۴	فرستادن ساوه‌شاه پیغامی دیگر به بهرام چوبینه
۲۵۵	پاسخ دادن بهرام چوبینه ساوه‌شاه را
۲۵۷	خواب دیدن بهرام چوبینه و لشکر آراستن
۲۵۹	رزم کردن بهرام چوبینه با ساوه‌شاه
۲۶۲	کشتن بهرام چوبینه جادو را
۲۶۴	فرستادن بهرام چوبینه پیروزی‌نامه را با سر ساوه‌شاه نزد هرمزد
۲۶۷	رزم بهرام چوبینه با پرموده پسر ساوه‌شاه و گریختن پرموده به آوازه‌در
۲۷۱	پناه‌خواستن پرموده از بهرام چوبینه
۲۷۳	خواستن بهرام چوبینه منشور زینهارى پرموده را از هرمزد
۲۷۴	خشم گرفتن بهرام چوبینه بر پرموده
۲۷۸	آمدن خاقان به نزدیک هرمزدشاه
۲۸۰	آگاهی یافتن هرمزد از ناراستی بهرام چوبینه و پیمان بستن با خاقان
۲۸۱	فرستادن هرمزد دوکدان و جامه زنان نزد بهرام چوبینه
۲۸۳	اندر دیدن بهرام چوبینه بخت خود را
۲۸۵	گرفتن بهرام چوبینه آیین پادشاهی
۲۸۶	آگاهی دادن خراد برزین هرمزد را از کار بهرام چوبینه
۲۸۸	سگالیدن بهرام با سرداران از پادشاهی خود و پند دادن او را گردیه خواهر خویش
۲۹۵	سگه‌زدن بهرام به نام خسرو پرویز
۲۹۵	نامه نوشتن بهرام نزد هرمزد و گریختن خسرو پرویز از پیش پدر
۲۹۸	فرستادن هرمزد آیین گشسپ را به جنگ بهرام و کشته شدن او
۳۰۱	کور کردن گسته‌م و بندوی هرمزد را
۳۰۴	بیت‌های برافزوده
۳۰۹	گزارش بیتها
۸۰۵	فرهنگ واژگان
۸۰۹	واژه‌نمای ریشه‌شناختی
۸۱۱	کتاب‌نما

یادداشت آغازین

دوست برین را باری دیگر، از بُن جان و ژرفای دل، سپاس می‌گذارم که مرا توان و بخت آن ارزانی فرمود که هشتمین جلد از نامه باستان را بنویسم و به دوستان و شاهنامه که مگر دوستان فرهنگ و ادب و تاریخ ایران نیستند، ارمغان دارم. همچنان از درگاه دوست، به لایه، می‌خواهم که مهر و نواخت خویش را از من بازگیرد و دریغ نفرماید تا بتوانم این کارِ شگرف فرهنگی و ادبی را که به انجام رسانیدن آن همواره آرزوی من بوده است، به فرجام آورم. ایدون باد!

این جلد نیز به شیوه هفت جلد دیگر نوشته شده است و بر نوشته‌های پایه، در ویرایش متن، هم آنهاست که در آن جلدها نیز از آنها بهره برده‌ام. از درگاه دادار دادگر، برای همگان آرزوی بختیاری و بهروزی دارم.

میرجلال الدین کزازی

بزم یا رزم: کدام یک؟

پرسشی بنیادین، در ادب دانی و سخن سنجی، به ویژه در بررسی دبستانهای ادبی آن است که از دو دبستان بزرگ و فراگیر در ادب که یکی ادب پهلوانی و رزمی است و دیگری ادب رامشی و بزمی^۱، کدام یک کهن تر است و کدام یک از این دو از دل و درون آن دیگری برآمده است و چونان دبستانی نوآیین و جداگانه گسترش و روایی یافته است. سه پاسخ این پرسش می تواند داشت:

پاسخ نخستین، آن است که ادب بزمی از ادب رزمی برآمده است.
پاسخ دوم، آن است که به وارونگی، ادب رزمی از ادب بزمی مایه گرفته است.

پاسخ سوم، آن است که این دو دبستان ادبی پیوندی با یکدیگر نداشته اند و یکی از دیگری برنیامده است و هر کدام از آنها خاستگاهی جداگانه داشته است. در میانه این سه پاسخ شایسته پیشداشت، پاسخ سومین بی پایه و ناپذیرفتنی می نماید؛ زیرا پیوندها و همبستگیهای گوناگون و بسیار در میانه ادب رزمی و ادب بزمی ما را از آن بازمی دارد که این دو را گسته از یکدیگر بدانیم و برای هر کدام، خاستگاهی جداگانه بینگاریم. بر این پایه، یکی از دو پاسخ نخستین را به ناچار می باید پذیرفت و روا دانست. هم از این روست که پاسخ بدان پرسش مایه دوگروهی و دوگانگی در میانه ادب دانان و سخن سنجان شده است و گروهی «رزمی گرای» گردیده اند و گروهی «بزمی اندیش».

خواست من، در این جستار، بررسی و ارزیابی این دو پاسخ است و باز نمود این نکته که کدام یک از آن دو سنجیده تر و پذیرفتنی تر می تواند بود. اگر پایه و سنجه